

A`jiniyaz atındag`ı NMPİ geografiya
kafedrasının` ag`a oqıtıwshısı A.İskenderovtın`
1-a geografiya ha`m ekonomika bilim tiykarları
qa`niygeligi toparı ushın «Ulıwma jer bilimi»
pa`ninen ashıq sabaq slaydı

Tema:Jerdin` ishki du`zilisi

2010

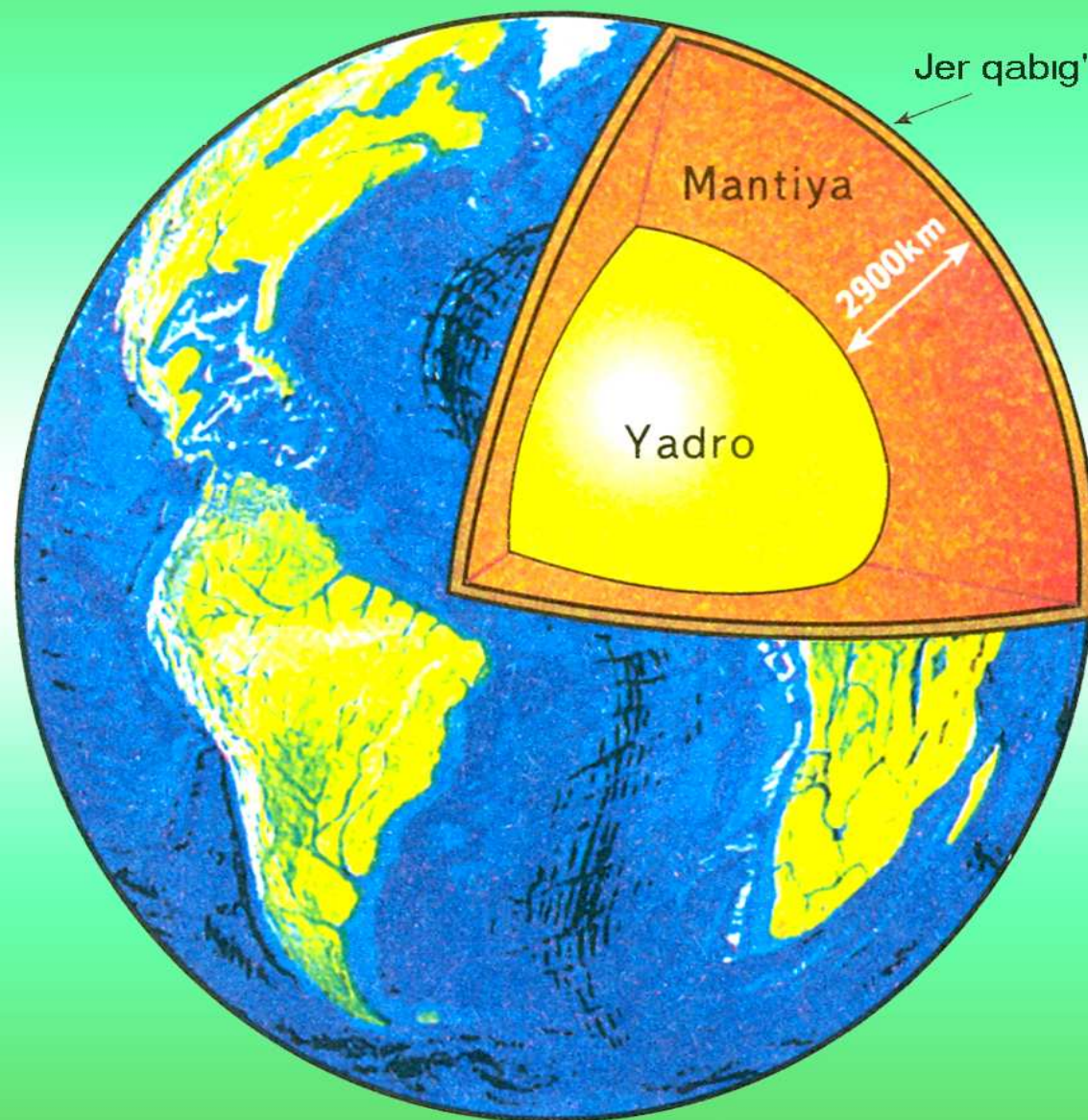
Tema: Jerdin` ishki du`zilisi

Jobasi:

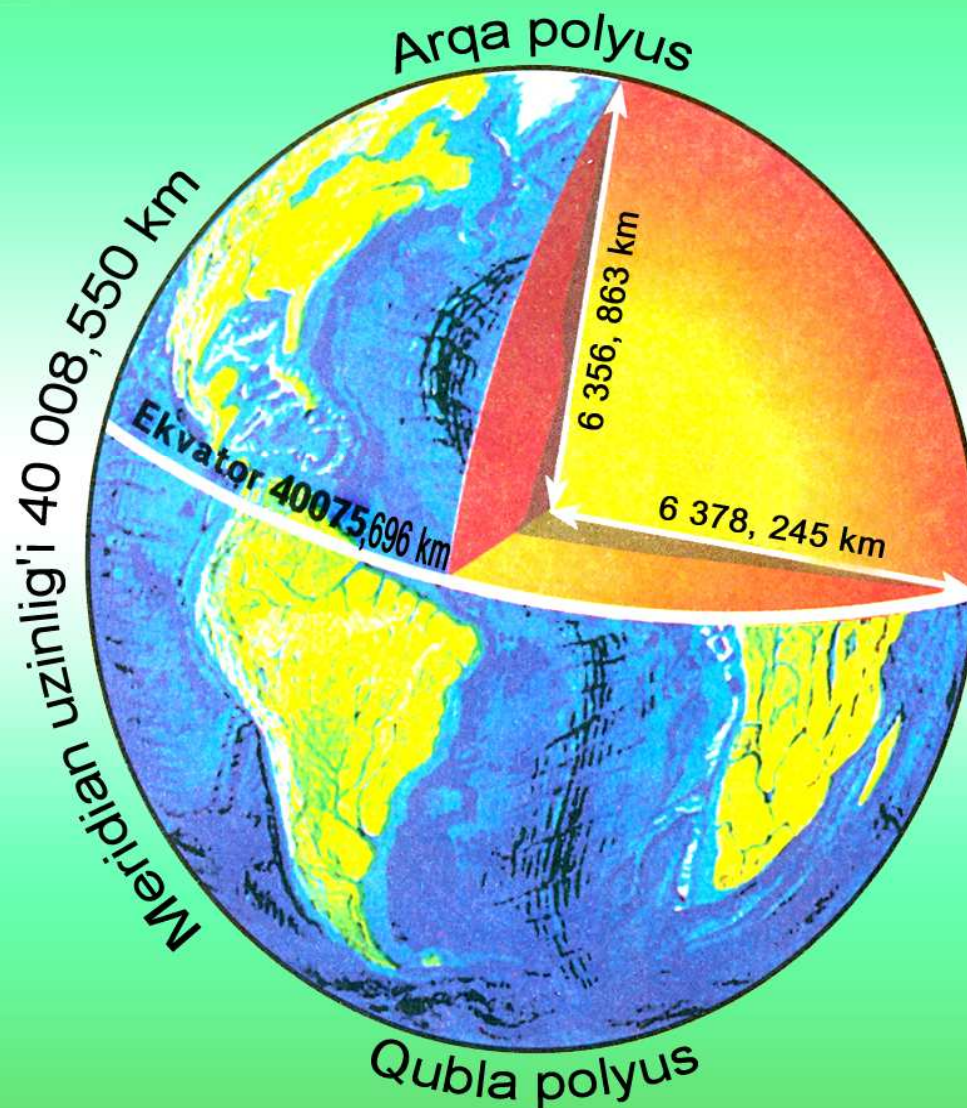
- *Jerdin` du`zilisi ha`m massasi*
- *Jerdin` ishki du`zilisi*
- *a) mantiya*
- *b) yadro*
- *v) jer ishindegi tıg`ızlıq*

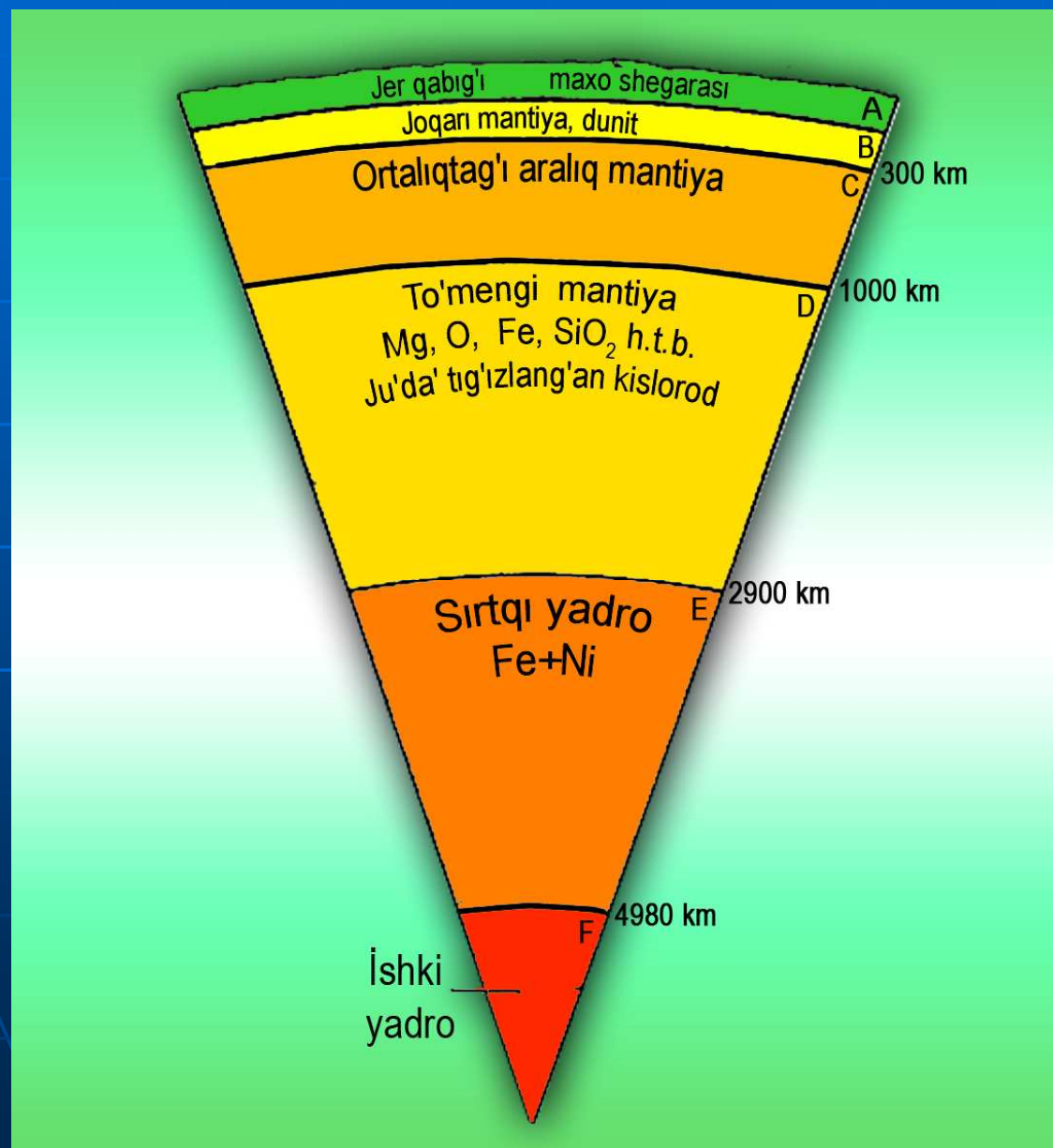
Jerdin' ishki du'zilisi

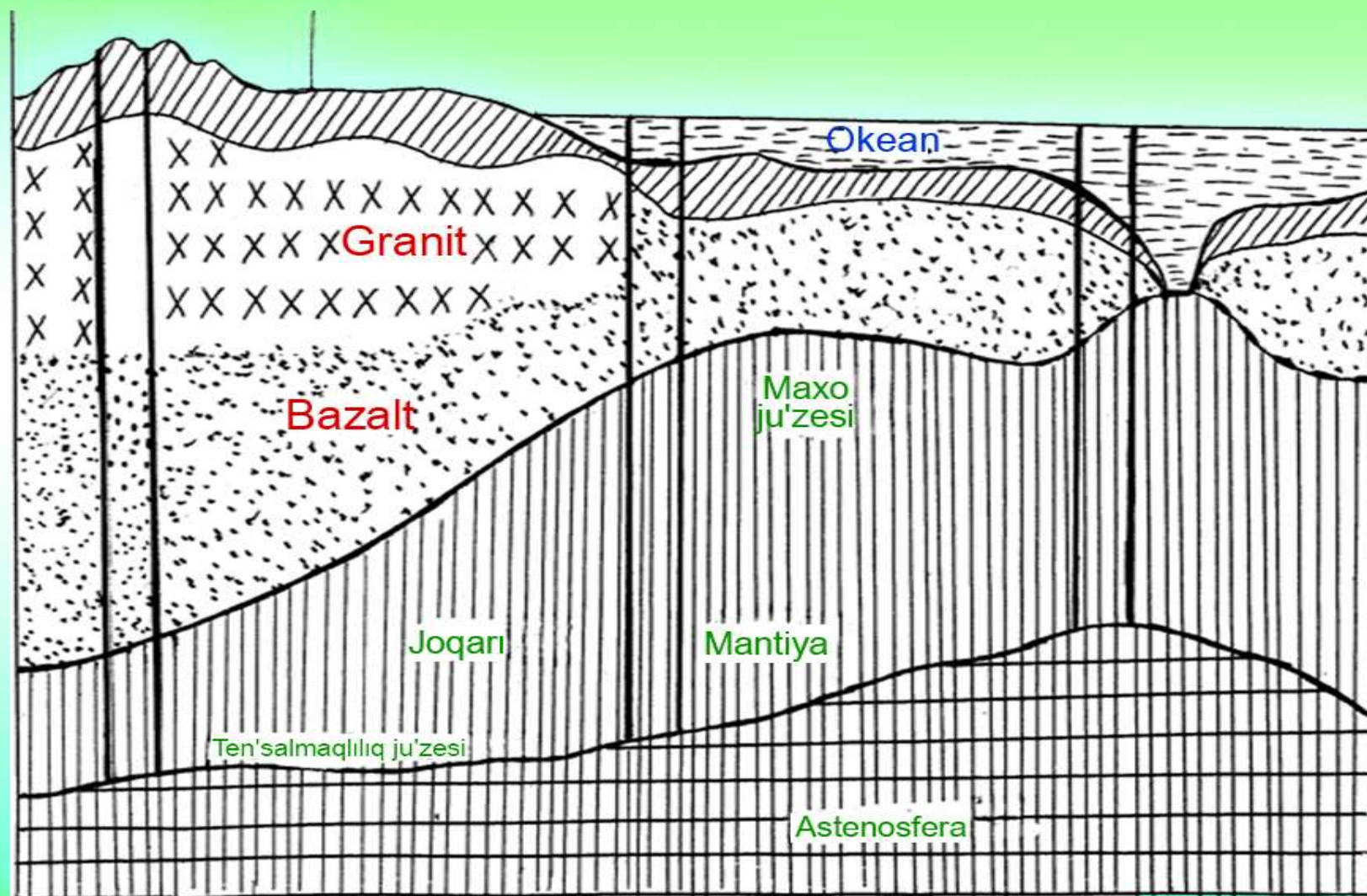
Jerding' o'lshemleri

Jerdin' ishki du'zilisinin' sxemasi

Litosferanın' du'zilisi

- Jerdin' ishki qabıları yadro ha'm mantiyadan ibarat. Jerdin' sırtqı qabıları Jer qabıqları gidrosfera, atmosfera ha'm biosferadan ibarat.
- Jerdin' ishki ha'm sırtqı qabıqları turaqlı tu'rde o'z-ara ta'sirde boladı. Onı to'mendegishe sıpatlawg'a boladı:

- aldi menen o`zara ta`sir jerdin joqari qatlamlarinin` ishki qatlamlarina basiminda ko`rinedi. Usi basim sonshaliq u`lken, ol tig`iz yadro ha`m qalin` mantiyanin` payda boliwina sebep boladi;
- joqari basim radiaktiv bo`liniw menen birge issiliq payda qiladi. Bul issiliq jerdin` ishki bo`liminen onin` betine shig`ip keledi ha`m jilina $50-60 \text{ kal}\backslash\text{sm}^2$ ni quraydi. Bull issiliqtin` jer beti ushin tikkeley a`hmiyeti u`lken, ol jer quyashtan alatug`in issiliqtin`  $0,001$  u`lesin quraydi. Biraq usi issiliq sebepli jer qabig`i astindag`i mantiya sizilg`an. Bull bolsa jer qabig`i ha`m mantiyada tektonik protsesinin` ha`reketin ta`miyleydi;

- Jerdin awir yadrosi jer beti awirliq ku`shinin` tiykari boliwin ta`miynleydi. Sonin` ja`rdeminde jer o`zinde atmosfera menen suwdi uslap turadi;
- Jer beti ushin suwdin` tiykarg`i deregi mantiya. Jer betinde suw suyiq halda tek atmosfera basimi sebepli g`ana boladi, bolmasa suw puwg`a aylanip ketken ha`m uship ketken bolar edi;
- suw hawa ha`reketi sebepli materiklarge kirip barip, okeanlarga ag`ip tu`setug`in qurg`aqliqtag`i suwlardi payda etedi. Jer betinde uniriwdin` ju`z beriwi ha`m sho`gindi jinlardin` ju`zege keliwine suw menen hawa sebep boladi;
- da`r`yalardag`i ag`im tezligi ha`m denudatsiya pa`ti awirliq kushinin` u`lkenligine baylanisli

-jer qabig`i mantiyadag`i zatlardin` bo`liniw na`tiyjesi bolip, onin` o`zi de mantiyag`a tasir ko`rsetedi. Bul o`zara ta`sir jer qabig`inin`-materik, okean ha`m araliq tu`rlerinin` payda boliwina materikler rawajlaniwinda ha`m tektonik protseslerde ko`rinedi;

-Jerdin` ishki bo`legindegi zatlar elastiklik qa`siyetke iye. Bunin` aqibetinde zatlardin` ag`iwi jerdin` ko`rinishinde sa`wlelenedi. Qalqiw qarsilig`i jer aylaniwin pa`seytedi. Bul bolsa polyar qisiqliqti azaytadi. Bul jag`day joqari mantiyadag`i zatlardin` bir bo`liminin` ekvatorial ken`liklerden polyar ken`liklarge awip ketiwine sebep boladi. Jer qabig`i astindag`i zatlarga qarag`anda qattiraq bolg`anliqtan o`zgeriske ushiraydi, jariladi, kishiredi ha`m pa`seyedi. Bul protseste polyar ha`m ekvatorial radiuslar uzunlig`inin` o`zgeriwi emes, balki jer formasinin` ten`salmaqlig`ina umtiliwi a`hmiyetli orin tutadi;

**Diqqatların'ız ushın
Raxmet.**